

Csorba Béla

∴ Nyugalmazott főlektor, Temerin
∴ csorbabela1@gmail.com

KOZMA JÓZSEF KÖNYVÉRŐL¹

On József Kozma's Book

O knjizi Jožefa Kozme

„*Pedig én katona akartam lenni*” címmel jelent meg az újvidéki Forum Könyvkiadó és a Temerini Múzeumbarátok Egyesülete közös kiadásában egy jó tollú újvidéki asztalosmester több évtizeden át őrzött kézírata, melyben kronologikus sorrendben összegezte első világháborús élményeit, attól a pillanattól kezdve, hogy tizenhét esztendő korában – mivel fiatal kora miatt még katona nem lehetett – elszegődött trénkocsisnak, egészen az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásáig. A szerző Kozma József – vezetőkévének csupán kezdőbetűje kerülhetett a könyv élére, mivel örököse ehhez makacsul ragaszkodott, számomra teljesen érthetetlen okok folytán, hiszen a *Létünk*ben 2010-ben közölt részletek alapján a téma iránt érdeklődők előtt aligha maradt titok a visszaemlékezések írójának kiléte. Többször is próbálkoztunk ugyan meggyőzni a hozzátartozókat álláspontjuk megváltoztatására, ez azonban nem sikerült. Bele kellett törődnünk, hogy vannak irracionális félelmek is, amelyek mára már elveszítették létalapjukat, de néhány évtizeddel ezelőtt még nagyon is reálisnak voltak tekinthetők. Végül a sajtó alá rendezés és a történelmi koordináták kijelölése, valamint az egyéb szerkesztési és szervezési kérdésekben velem együtt tevékenykedő Ökrész Károlynak lett igaza, ugyanis végül a kézbe vehető kötet varázsa, s talán az első, januári temerini könyvbemutató pozitív visszhangja megtörte a jeget, és az Újvidéki Magyar Olvasókör által szervezett júniusi bemutatóra már a hozzátartozók is eljöttek, és jogos büszkeséggel fedték fel K. József kilétét. Arra azonban ők sem tudtak válaszolni, mikor kallódhattak el a memoár első oldalai, és hogy mi történhetett az 1918. november 1-jén véget érő kézirat folytatásával, melynek egykori meglétét alapos okunk van feltéte-

¹ A könyv 2015. június 20-án, Újvidéken, a Petőfi Sándor Magyar Művelődési Egyesület könyvtárában megtartott bemutatójáról.

lezni. *A Mester és Margarita* szellemében csak abban bízhatunk (lám, a remény is lehet irracionális), hogy kézirat nem ég el – reméljük, egyszer még ezek a franciakockás lapok is előkerülnek valahonnan.

Ez annál inkább fontos volna számunkra, mert Kozma József szavahihető tanú. Mindez természetesen csak a leírtak dokumentumértéke miatt érdekes, ami azért nem semmi. Ökrész Károly figyelt fel rá, hogy több esetben akár az eltemetett hősi halottak sírhelyét is pontosan be tudnák azonosítani a kései kutatók, annyira precíz Kozma helyismerete, és olyan pontosak topográfiai meghatározásai. Egyéb élményeit is pontosan, túlzások nélkül veti papírra, stílusa mégis plasztikus, fogalmazását nem érezzük nehézkesnek még olyankor sem, amikor tolla itt-ott megbicsaklik, vagy fölöslegesen ismételi szavakat, netán a mondaton belül rosszul egyeztet.

Meggyőző ereje mindenekelőtt nagyfokú beleérző képességén, empátiáján alapul. Bajtársai sorsa iránt nem közömbös, de realista. Hazája iránt elkötelezett, még sincsenek hangzatos lözungjai. Embertársaiban, beleértve az ellenséges katonákat is, mindenekelőtt az embert látja. Szerencsésen elkerüli a memoárok hitelét igen gyakran lerontó tudálékosságot, a mindentudó másnapos okoskodást, az utólagos magyarázatot vagy öngigazolást. A fronton és a hátországban kínlódók sorsát befolyásoló ún. nagy történelmi eseményekről legfeljebb egy-két mondatot vet oda, és azt is csak akkor, amikor elkerülhetetlen. Pl. „...félúton egyszerre csak egy honvédhuszár vágat a parancsnokunkhoz parancsal, hogy azonnal forduljunk vissza, mert a szerbek áttörték a frontot. A Potiorek-féle árulás ekkor volt” (16). Vagy: „Ekkor tudtuk meg, hogy az oroszok elzavarták a cárt, és kitört a Kerenszki[j]-féle forradalom, nem akarnak harcolni. És ezután megkezdődött a »komázás«” (72). Vagy amikor a hazatérülő katonától hírt vesz, hogy vége a háborúnak: „Csak álltam, mint a sóbálvány. Talán békekötés történt? Egyrészt örültem, hogy nem kell tovább katonáskodni, hiszen elég volt több mint négy évig. De amikor meghallottam, hogy Gróf Tisza Istvánt meggyilkolták, mindjárt tudtam, hogy nem fog jó kijönni belőle” (125).

Műfajilag Kozma József munkája leginkább a népi élettörténetek közé sorolható, azzal a döntő különbséggel, hogy mind nyelve, mind szemlélete sok tekintetben már eltávolodott a paraszti világtól. Iparoscsalád tehetséges gyermeke, aki tanítói javaslata ellenére sem mehet rendes úton gimnáziumba – családjának még három gyermeket kell nevelni – ezért igazgatói támogatással a magántanulói utat választja. (Mellesleg közben kortársaival – inasokról és gimnazistákról van szó – 1913-ban megalakítja a helyi futballklubot, amely ma egyike a legrégebbieknek a Délvidéken.) Az ifjú Kozmát tett- és kalandvágy hajtja – ez akkoriban szerte Európában divatos életérzés írók és értelmiségi világfiak körében is – egy olyan korban, amely hovatovább már „varázstalanítva” lett, így kapóra jön számára (is) a háború, hogy világot lásson. Cimborájával titokban a szomszéd faluba szöknek, felcsapnak trénkocsisnak, bár még sosem hajtottak lovat,

szekeret. Így kezdődik a kalandok sorozata, mely egyben az elbeszélő sorsfónala is. A cselekmény gerince voltaképpen nem más, mint a fiatal trénkocsis, majd a Csernovitzban besorozott katona hányódásának és életrevaló tetteinek ábrázolása a világháború különféle véres frontjain, Szerbiában, Galiciában, Bukovinában, Észak-Olaszországban és a hátszágban. Az előadásmód természetes, az események menete jól követhető, valószínű, hogy történeteit, vagy legalább azok egy részét Kozma, mielőtt az 1940-es években papírra vetette volna, többször elmesélte. (Unokái, akik ma már javakorabeli emberek, az újvidéki könyvbemutatón elmondták, hogy nagyapjuktól idős korában – 1969-ben halt meg – a könyvben leírt történetek java részét élőlőszóban is hallották.)

A harci cselekmények, katonakalandok és a lépten-nyomon lefelé vezető képzetek mellett meglepően nagy szerepet kapnak az étkezés és részben az italozás motívumai, ami csak részben függ össze Kozma mindennapi feladataival. Első és második világháborús katonanaplók tanulmányozása során erre a jelenségre többször figyeltem. Azt gondolom, voltaképpen mindennapi, realiztikus elem, ami – míg volt Kelet-Európában és a Balkánon sorkatonaság – abban a közhelyben fogalmazódott meg, hogy a katona mindig éhes, másrészt jól tükrözta a valóságban nemegyszer éhező frontharcosok álmait. Kozmánál rengeteg szó esik ételekről a katonakonzervtől a disznópaprikáig, a lopott kockacukortól a pulykapecsenyéig, a jóféle boroktól a harci állásokban vödörkben osztogatott rumig, mert részegen a kibírhatatlant is könnyebb kibírni.

A novellisztikus mikrotörténetek, az anekdotikus elemek füzérré formálódó gazdag láncolata persze lehetővé teszi azt is, hogy a katonatörténetet akár regényként olvassuk, a magunk örömeire, minden különösebb tanulság nélkül egy zöldfülű, de bátor és nemeslelkű fiatalemberről, aki Stok Fülöp lovaival, a Jancsival meg a Liszkával elindult világot látni, mert mindenáron katona szeretett volna lenni. Célját végül elérte: katona lett, sok bajtársa halálát megsiratta, harc közben ölt, mert a bűnt nem lehetett elkerülni, megsebesült, végül hazatért, sok-sok élettapasztalattal a batyujában. Az olvasó akár örülhetne is hőse szerencséjének, hisz, mint a népmesék Hüvelyk Matyija, sok-sok kaland után, hazatalált szülei házába.

De a történetnek, mi már tudjuk, rossz lesz a vége: „Délután én és a Kiss András, aki szintén örvezető volt, kimentünk a temetőbe, ahol, mint azelőtt is mindenszentek ünnepén, sok nép volt. Ahogy sétálgattunk ott, egyszerre csak elének állt egy katona, hogy vegyük le a csillagot és a sapkarózsát. A katonák temeriniek voltak, de én egyiket sem ismertem. Mi persze nem akartunk engedelmességni, sőt Kiss azt mondta nekik, hogy még majd maguk is örülnének, ha fent volna. Erre közrefogtak, és letépték mind a kettőnk rangját és sapkarózsáját.”

Azt kell higgyük, bármi (bárki) volt is az oka, hogy az eredeti kézirat folytatása itt megszakadt, műfaji tekintetben mesteri volt a beavatkozás.